

Človek, B-h a životné prostredie z pohľadu Tóry

B. Myers: Man, G-d, and the Environment: a Torah Viewpoint. Život. Prostr., Vol. 41, No. 2, p. 70 – 73, 2007.

A discussion of environmentalism from a spiritual point of view must address one basic issue: what is man's relationship with the environment? Indeed, the question of the environment is actually one of a three-way relationship: man, G-d, and the world. The universe is not an accidental occurrence, but rather the handiwork of a Divine Creator. The purpose of the creation of the universe is to provide a physical setting in which man can serve G-d. From this it follows that man plays a central role in the purpose of creation. The greatest wonder of all is the fact that the planet earth possesses the conditions that enable human life. Man's unique gifts give him a unique role in the stewardship of planet earth, and thus present him with an enormous responsibility. Thus, we are the guardians of our planet, because only we have the ability to curb our personal natures for the sake of a greater good. But man's dominion over nature is not without limitations. It is qualified by the moral obligations placed upon him by the Torah (Law) itself. He is entitled to utilize the resources of the environment to further human existence, but he is not entitled to abuse the environment unnecessarily. Underlying this active role of man is a fundamental concept of Torah philosophy: man was created to bring improvement to the world. For reasons ultimately unknown to us, G-d allows us to become partners in the work of creation. The Torah postulates the view that it is not the environment that is *entitled* to protection, but rather man who holds the *responsibility* to protect the environment. Environmental policy consists of man assuming the role of steward. In this role, he is obligated to balance the legitimate needs of human population, on the one hand, with respect of God's handiwork on the other hand. Human needs allow man to use natural resources. Respect for God's handiwork obliges man not to destroy gratuitously.

Diskusia na tému environmentalistika z duchovného pohľadu musí najprv odpovedať na otázku: Aký je vzťah človeka k životnému prostrediu? V podstate, otázka životného prostredia je vlastne jedna z trojstranného vzťahu: človeka, B-ha a vesmíru. V tomto článku by som chcel ukázať tento vzťah tak, ako je vysvetlený v úryvkoch z Biblie a v rôznych židovských filozofických dielach.

Na pochopenie niektorých súvislostí si najprv musíme objasniť zopár úvodných postrehov. Akékoľvek vysvetlenie vzťahu človeka k životnému prostrediu podľa Tóry si vyžaduje pohľad z viacerých strán. V prvom rade, že vesmír nevznikol náhodne, ale skôr to bolo dielo božieho stvoriteľa. Druhý pohľad hovorí,

že účel, pre ktorý bol vesmír stvorený, bolo stvorenie hmotného prostredia, v ktorom môže človek slúžiť B-hu. Z tohto vyplýva, že človek je hlavný zmysel stvorenia vesmíru.

Skúsme sa pozrieť na vesmír ako taký. Či už je náš predmet skúmania nerastného, rastlinného alebo zvieracieho pôvodu, neexistuje žiadna pochybnosť o tom, že hmotný svet prejavuje nesmiernu zložitost a dômyselnosť.

Patrí nám krásny svet, ktorý v nás vyvoláva hlboký obdiv. A čo vyvoláva najväčší obdiv? Je to fakt, že planéta Zem má podmienky na ľudský život. Pozrime sa na základné predpoklady života. Vzduch na dýchanie. Voda na pitie. Akokoľvek sa snažíme prisudzovať

vesmíru autonómnu identitu, neexistuje v podstate nič úžasnejšie ako to, že podmienky na planéte Zem umožňujú ľudský život.

V tomto duchu vyslovil pozoruhodnú myšlienku laureát Nobelovej ceny za fyziku, Charles Townes (2005): „Myslím si, že najmä počas posledných desaťročí začala veda vyzdvihovať skutočne výnimočnú podstatu nášho vesmíru. Zákony fyziky musia mať konkrétne danú podobu preto, aby sme tu mohli vôbec existovať. Keby sa zmenili čo i len o trochu, nemohli by sme tu byť vôbec.“ Tento citát zahŕňa obe myšlienky: naša planéta prejavuje známky toho, že má Dizajnéra a tieto znaky sa najviac prejavujú kombináciou podmienok, ktoré umožňujú ľudský život.

Unikátne postavenie človeka

Ak je najvýznamnejšou vlastnosťou planéty Zem schopnosť podporovať ľudský život, tak sa nevyhnutne natiska otázka, aké miesto zastáva človek vo vesmíre. Môže byť človek iba ďalšie nečinné koliesko, aj keď inteligentnejšie ako ostatné, v obrovskej mašinérii vesmíru? Alebo hrá človek skutočne unikátnu úlohu na základe svojich jedinečných schopností? Z pohľadu Tóry je odpoveďou jednoznačne druhý výrok. V dnešnej modernej dobe sa tento pohľad považuje za antropocentrický, dokonca až nebezpečný, a to až do takej miery, že by sa mohlo zdať, že poskytuje ľudskej rase oprávnenie robiť si s planétou, čo sa jej zachce. Pravda je však taká, že dary v podobe výnimočných schopností človeka mu určili unikátnu úlohu správcu planéty Zem, a tým dostal aj obrovskú zodpovednosť.

Táto unikátna vlastnosť človeka je vyzdvihnutá v nasledujúcom texte: „*Vtedy Hospodin Boh stvárnil človeka z prachu zeme a vdýchol mu do nozdier dych života; tak sa človek stal živou dušou*“ (Gn 2, 7).

Klasický biblický komentátor, Raši (Rabenu Šlomo Jicchaki, 1040 – 1105), vysvetľuje slovné spojenie *živá duša* takto: „*Zvieratám sa tiež hovorí nefeš chaja – živá duša, ale duša človeka je tou najživšou zo všetkých, pretože bola obdarená inteligenciou a rečou.*“

Medzi človekom a ostatnými formami života, ktoré obývajú našu planétu, je podstatný rozdiel. Nie sme iba ďalší druh cicavca; sme zásadne odlišní. Všetky B-žie stvorenia boli stvorené s presne stanovenou povahou a podstatou, nad ktorú nemôžu stúpnuť. Človek má však na druhej strane schopnosť a povinnosť prekročiť svoju národu. Vlastne je to samotná podstata človeka; použiť svoj intelekt na sebaovládanie, a tým premeniť svoje egoistické a škodlivé sklony, závislosti a povahu. Preto sme ochrancami našej planéty, pretože iba my máme schopnosť ovládať našu vlastnú povahu v záujme vyššieho dobra.

Vieme, že podľa biblického príbehu stvorenia bol človek stvorený ako posledný. Talmud obsahuje zaují-

mavú poznámku: Ak sa bude človek chovať náležite, podľa B-žích prikázaní, potom má právo vstúpiť do sveta, ktorý mu poskytne všetko, čo potrebuje. Na druhej strane však, ak poruší B-žie prikázania, potom hovoríme, že nás predčila dokonca aj mucha. Inak povedané, na základe svojej schopnosti vybrať si, človek môže byť nadradený, alebo podriadený všetkému stvorenému.

Inými slovami – postavenie človeka v tomto svete je dôsledok jeho vlastného rozhodnutia. V skutku, samotná možnosť vybrať si je to, čo oddeľuje človeka od všetkých ostatných aspektov stvorenia. A preto nie sme iba pasívnou súčasťou životného prostredia. Človek sám je v environmente činný – pomáha alebo škodí.

Je zaujímavé, že názor, ktorý považuje človeka za ústrednú postavu vesmíru, potvrdzuje aj vedecké skúmanie. „*Posledné pokroky v astronómii podporujú pohľad Tóry, ktorý hovorí, že celý vesmír existuje výhradne pre úžitok ľudského života. Je už dokázané, že všetky chemické prvky (okrem vodíka) potrebné k životu, boli pôvodne stvorené hlboko vnútri hviezd. Tieto prvky boli neskôr vyvrhnuté do priestoru, vždy pri prudkom výbuchu hviezdy. Napokon chemické prvky dosiahli náš solárny systém, aby stvorili živé tkanivo rastlín, zvierat a ľudí. Okrem toho, obrovské vzdialenosti, ktoré oddeľujú hviezdy od nás, sú pre našu existenciu nevyhnutné. Hviezdne výbuchy však nevyvrhujú len chemické prvky nevyhnutné pre život; vylučujú aj smrteľnú vesmírnu radiáciu. Tieto vedecké poznatky sa zhodujú s veľkým plánom Stvorenia,*“ napísal profesor Nathan Aviezer (1999).

Doposiaľ sme ukázali, že existencia vesmíru nie je náhodná, planéta Zem je dielo božieho stvoriteľa a jej účel a zmysel je v poskytnutí prostredia, v ktorom môže človek slúžiť B-hu.

Potreby ľudí, potreby životného prostredia: dosiahnutie rovnováhy

Teraz môžeme pokračovať vo vysvetľovaní ďalšieho rozmeru vo vzťahu človeka k životnému prostrediu: akú úlohu má človek hrať vo vzťahu k svojmu prostrediu? Je prvotnou úlohou človeka ochrana životného prostredia, aby sa zachovalo v čo najpôvodnejšom, najprirodzenejšom stave? Ak áno, potom je človek primárne zástancom ekosystému. Alebo je jeho úlohou využitie zdrojov životného prostredia na úžitok ľudského života a civilizácie? Ak áno, potom je človek zástancom ľudstva. Slovanmi súčasného židovského autora Lazera Gurkova: „*Nemôžeme stavať domy bez vytínania stromov. Nemôžeme obrábať zem bez prevracania pôdy. Nemôžeme jesť bez narušovania živočíchov a rastlinstva. Otázkou je, koľko má byť narušeného a koľko zachovaného? Máme znížiť naše zdroje len aby sme poslúžili nekonečným a zbytočným potrebám? Rozvíjateľ tordí,*

Synagoga vo Vrbovom. Foto: internetový zdroj

že áno. Napriek tomu, čo nás to bude stáť, potreby ľudstva sú na prvom mieste. Environmentalista protirečí. 'Nechajte Božiu prírodu na pokoji,' hovorí. 'Ak sa nenaúčime chrániť a užívať si naše prostredie dnes, nebude tu zajtra, aby nám slúžilo.' Sme nútení vybrať si, ktorou cestou sa chceme vydať. Ak má ľudstvo prekvitať, prostredie na to musí doplatiť. Ak má prekvitať prostredie, musí na to doplatiť ľudstvo. Napokon ostáva otázka: patrí človek prírode, alebo príroda človeku? Náboženskou odpoveďou je: nie je ani tak, ani tak. Oboje patrí Bohu."

Z praktického hľadiska to znamená, že nadvláda človeka nad prírodou nie je bez hraníc. Usmerňujú ju morálne povinnosti dané samotnou Tórou (Zákonom). Človek má právo využívať zdroje životného prostredia na podporu ľudskej existencie, ale nemá právo na zbytočné zneužívanie prostredia.

Podľa veľkého nemeckého rabína Samsona Rafaela Hirscha (1808 – 1888), ktorý žil v devätnástom storočí, ako to vysvetlil v epickom diele *Horeb* (1838), uvedomenie si skutočnosti, že Zem nie je našou na to, aby sme si s ňou robili, čo chceme, je zdôraznené prikázáním, aby sme siedmy deň odpočívali. Jeden deň zo siedmich sme vo svojom vzťahu k životnému prostrediu pasívni, čím si pripomínáme, že svet nie je naším osobným vlastníctvom, ale vlastníctvom Stvoriteľa.

Túto rovnováhu možno badať v biblickom „splnomocnení“ uvedenom na začiatku knihy Genezis: „Potom ich Boh požehnal a riekol im: Ploďte a množte sa a naplňte Zem; podmaňte si ju a panujte nad morskými rybami, nad nebeským vtáctvom a nad každým živočíchom, čo sa hýbe na zemi!“ (Gn 1, 28).

Povolenie používať životné prostredie je jasné. Filozof z trinásteho storočia, Moses Nachmanides (1195

– 1270) to vysvetľuje vo svojom komentári Bible: „[Boh] im dal moc a právo robiť, čo si želajú so zvieratami a všetkým, čo sa plazí po zemi, budovať, vytrhať to, čo je zasadené, tesáť kamene z hôr a podobne.“

O tom istom verši má fascinujúcu poznámku sefardský mudrc, komentátor a mystik Chaim Ben Attar (1696 – 1743): „Prikázanie vekivšua – podmaňte si ju, je postavené v juxtapozícii k prikázaniu umilu et ha-aretz – a naplňte Zem, preto, aby nám dalo najavo, že Zem sa stane civilizovanou prostredníctvom človekovho zaľudňovania a osídľovania. Pretože na mieste, ktoré je púste, človek nedominuje, keďže je tam to, čo je v protiklade s jeho existenciou, fakt, že je miesto opustené.“

Toto je hlboký náhľad do podstaty urbanizmu: použitie prírodných zdrojov na zlepšenie ľudskej existencie je dôsledkom zvýšeného počtu obyvateľstva. Tam, kde je menej obyvateľstva, je menší rozvoj. Menší rozvoj zvyčajne znamená zníženú kvalitu života. V každom prípade, úloha človeka – aktívneho činiteľa pri stvorení – je dokázaná.

Partneri v diele stvorenia

Podkladom pre túto aktívnu rolu človeka je základná myšlienka vo filozofii Tóry: Človek bol stvorený na to, aby vylepšil svet. To je Bohom dané privilegium, ktoré musí byť prijaté s pokorou, bez úvah o tom, že by sme sa čo len priblížili k múdrosti Stvoriteľa. Z dôvodov, ktoré sú nám napokon neznáme, Boh nás necháva, v malom rozsahu, dokončiť dielo stvorenia a my sa tým stávame jeho partermi v tomto diele.

Prototypom tejto skutočnosti je prikázanie mila – obriezka. Jestvuje dokonalejší organizmus, organizmus, ktorý dosvedčuje nekonečnú múdrosť Božského Stvoriteľa, než ľudské telo? A aj napriek tomu Boh nechal na človeku, aby odstránil predkožku. Prikázanie obriezky vysvetľujú židovské etické spisy týmto spôsobom: odkaz pre človeka o tom, že nemá svet brať ako *fait accompli*, ale naopak, má hľadať spôsob, ako do sveta priniesť dokonalosť.

Táto idea sa nevzťahuje iba na ľudské telo, ale aj na celý svet. Vykladá ju ďalší verš v knihe Genezis a vysvetľuje ho primárny text z talmudického obdobia, *Midraš Berejšit Raba*:

„A Boh dokonal siedmeho dňa svoje dielo, ktoré činil, a odpočíval siedmeho dňa od všetkého svojho diela, ktoré učinil“ (Gn 2, 2).

Posledné slová – ktoré učinil – sú preložené z hebrejského neurčitku *la-asot*, čo znamená urobiť alebo učiniť. V pôvodnej hebrejčine sa toto slovo javí ako nadbytočné. *Midraš Berejšit* (11, 6) vysvetľuje, že v tomto slove nachádzame nariadenie pre ľudí: dôvodom toho, že Boh stvoril svet, bolo „robiť“, teda aktívne pripievať k dokonalosti sveta.

„Všetko, čo bolo stvorené po šesť dní stvorenia vyžaduje zdokonaľovanie. A práve to znamenajú slová, ktoré učinil. Neznamenajú to, že, stvorením dokončil, ale, tak aby [človek] učinil. Toto nám má naznačiť, že všetko musí byť zdokonaľované [človekom].“

Pripisovanie práv neživému svetu alebo dokonca zvieratám, je moderný vývoj, ktorý by si zaslužil samostatný článok. Na jednej strane nám to ukazuje emancipáciu, ktorá je jednou z hlavných tém 20. storočia, aj keď sa snaží naznačiť akúsi rovnosť medzi človekom, zvieratom a neživým. Výraz „environmentálne právo“ navodzuje dojem, že životné prostredie dostalo oprávnenie hájiť sa právom.

Tóra však poskytuje iný pohľad: nie je to prostredie, ktoré je oprávnené chrániť sa, je to skôr človek, ktorý má zodpovednosť chrániť životné prostredie. (Pre zaujímavosť, židovské zákony nie sú formulované väčšinou ako práva, ale skôr ako zodpovednosti.)

Stručne by sme mohli povedať, že podľa Tóry environmentálna politika pozostáva z človeka, ktorý na seba preberá úlohu správcu. V tejto úlohe je povinný vyvážiť opodstatnené potreby obyvateľstva na jednej strane, úctou k B-žiemu dielu na strane druhej. Ľudské potreby dovoľujú ľuďom využívať prírodné zdroje. Úcta k B-žiemu dielu ich zaväzuje, aby neničili niečo bezdôvodne. Okrem toho, bezohľadné ničenie prírodných zdrojov je kontraproduktívne aj čo sa týka ľudských potrieb.

Povinnosť vážiť si dielo Stvorenia vyjadruje aj jeden biblický zákaz v hebrejčine *Lo taschit*, čo znamená *nebudeš ničiť*. V tomto zákaze vidíme obidve stránky environmentalistiky, praktickú – vziať si na starosť ľudské potreby, ako aj duchovnú – úctu k B-žiemu dielu.

„Ak budeš nejaké mesto obliehať dlhý čas a budeš bojovať proti nemu, aby si sa ho zmocnil, nevyrúb jeho stromy, lebo budeš z nich jesť; preto ich nevyrúb. Veď či je poľný strom človekom, aby si ho obliehal?“ (Dt 20, 19).

V klasických výkladoch nachádzame dve vysvetlenia tohto verša. Ibn Erza chápe záver nie ako otázku, ale ako výrok. Človek je strom z poľa, čo znamená, že prežitie ľudských bytostí závisí od stromov. Jeme ich plody. Vyrúbať strom je zakázané, pretože to odopiera ľuďom jedlo, ktoré je nevyhnutné pre život.

Raši na druhej strane chápe tieto slová ako rečnickú otázku: „... je strom človek so schopnosťou sa ochraňovať?“ Podľa Ibna Ezru zákaz ničiť pramení zo zodpovednosti postarať sa o potreby ľudí. Podľa Rašiho to pramení z našej zodpovednosti prejavíť patričnú úctu k životnému prostrediu pre jeho vlastné dobro.

Chcel by som zakončiť citátom z jedného diskurzu rabína Yosefa Yitzchaka Schneersona. Podstata citátu spočíva v tom, ako každý detail v stvorení nejako prispieva k majstrovskému plánu, ktorý má B-h pre

Židovský cintorín v Třebíči. Foto: internetový zdroj

vesmír. Je to myšlienka, ktorá dokáže inšpirovať každého jedného z nás k tomu, aby sme pristupovali k reálnemu svetu okolo nás s pocitom obdivu a úžasu:

„Koncept B-žskej prozreteľnosti je toto: Nielenže sú konkrétne aktivity rôznych tvorov usmerňované prozreteľnosťou, a nielenže je sama Prozreteľnosť životnou silou a udrzovanou existenciou každého tvora – ba čo viac, konkrétna aktivita akéhokoľvek tvora je vo všeobecnosti spojená s majestátnym plánom Stvorenia... Súhrn jednotlivých aktivít privádza k dovršeniu B-žieho majestátného plánu v tajomstve celého Stvorenia.“

Literatúra

- Attar, Ch. B.: *Ohr ha-Chaim (The Light of Life)*. Venice, 1742.
- Aviezer, N.: *Man as the Pinnacle of Creation, B'Or HaTorah*, 11, 1999.
- Gurkow, L.: *The Biblical Environmentalist*. In: Chabad.org, Society and Living, <http://www.chabad.org>
- Hirsch, S. R.: *Horeb*. Germany, 1838. English version: *Horeb: A Philosophy of Jewish Laws*. London : Soncino Press, 1997.
- Nachmanides, M.: *Perush al Ha-Torah*. Jerusalem, 1268. English version: *Shilo Publishing House*, 2005.
- Raši: *Commentary on the Five Books of Moses*. First published by Abraham ben Garton in Reggio di Calabria, Italy, 18 February 1475. English version: *The Sapirstein Edition*. New York : Artscroll Mesorah, 1995.
- Schneerson, Y. Y.: *Hayom Yom*. Brooklyn : Kehot, 1988.
- Townes, Ch.: *Rozhovor v National Public Radio*, 10. 3. 2005.

Baruch Myers, rabín Židovskej náboženskej obce v Bratislave, Kožia 18, 811 03 Bratislava, zakladateľ a riaditeľ Slovenského židovského vzdelávacieho centra, Kožia 25, 811 03 Bratislava, baruchmyers@hotmail.com